

Hruška, Blahoslav

Když království sestoupilo z nebes : nové výklady akkadského Eposu o Etanovi

Religio. 2002, vol. 10, iss. 1, pp. [85]-94

ISSN 1210-3640 (print); ISSN 2336-4475 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/124998>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Když království sestoupilo z nebes. Nové výklady akkadského Eposu o Etanovi

Blahoslav Hruška

Akkadské vyprávění o legendárním kišském králi Etanovi se dochovalo ve třech časově rozdílných textových vrstvách a několika verzích. Jeho úplný obsah však nelze kvůli fragmentárnosti různých opisů ani dnes spolehlivě rekonstruovat. Asyriologové, archeologové i etnologové se zabývají „Etanou“ od roku 1876, kdy George Smith¹ vydal v Londýně první částečný překlad standardní babylónské verze. Později byly na klinopisných tabulkách objeveny i verze z doby starobabylónské (z Larsy a elamských Sús), středoasyrské (z Aššuru) a novoasyrské ve známé ninivské knihovně krále Aššurbanipala.²

Ve vzácném katalogu rozsáhlejších literárních textů, uspořádaných již na sklonku 2. tis. př. Kr. do „sérií“ (sumersky eš₂-gar₃) se tři (?) tabulky o Etanovi ([x] eš₂-gar₃ mE-ta-na) připisují jistému knězi (?) Lú-Nannovi,

1 George Smith, *The Chaldean Account of Genesis*, London: [s.n.] 1876, 138-144. Z této „standardní“ babylónské verze z druhé poloviny 2. tis. př. Kr. vycházela i všechna další zpracování. K poslednímu českému překladu J. Siegelové-Součkové viz antologii *Mýty staré Mezopotámie*, Praha: Odeon 1977, 218-228, 347-349. Tento pěkný překlad by však bylo zapotřebí aktualizovat. – Podrobnou bibliografii uvádějí kritické edice: James Vincent Kinnier-Wilson, *The Legend of Etana*, Warminster: Aris & Phillips 1985, 17-19; Claudio Saporetti, *Etana*, (Prisma 124), Palermo: Sellerio 1990, 145-150; Michael Haul, *Das Etana-Epos: Ein Mythos von der Himmelfahrt des Königs von Kiš*, (Göttinger Arbeitshefte zur altorientalischen Literatur 1), Göttingen: Seminar für Keilschriftforschung 2000, 231-246. – V rámci projektu „The Neo-Assyrian Text Corpus Project“ vyšla v poslední době „standardní“ verze s novým pořadím fragmentů; viz Jamie R. Novotny, *The Standard Babylonian Etana Epic: Cuneiform Text, Transliteration, Score, Glossary, Indices and Sign List*, (State Archives of Assyrian Cuneiform Texts 2), Helsinki: Neo-Assyrian Text Corpus Project 2001. – Z moderních anglických překladů odkazujeme dále na dvě antologie literárních a náboženských textů: Stephanie Dalley, *Myths from Mesopotamia*, Oxford: Oxford University Press 1989, 189-202; Benjamin R. Foster, *Before the Muses: An Anthology of Akkadian Literature* I, Bethesda: CDL Press 1993, 449-460.

2 Základní informace o vlastních a místních jménech i chronologickém členění viz příslušná hesla in: Jiří Prosecký (ed.), *Encyklopedie starověkého Předního východu*, Praha: Libri 1999.

pravděpodobně jenom sestaviteli textu, o němž jinak nic nevíme.³ Jméno Lú-Nanna se ovšem vyskytuje často již ve 21. stol. př. Kr. v době 3. dynastie z města Uru.

Gebhard J. Selz,⁴ jenž v obsáhlé studii považuje vyprávění o Etanovi za jeden z nejstarších epických textů napsaných semitským jazykem, se domnívá, že písemnému zaznamenání eposu předcházely ústní legendy o dávných vládciích, jakési „vyprávěné dějiny“ o době před potopou světa a po ní. V takzvaném *Sumerském seznamu králů*, který v roce 1939 rekonstruoval Thorkild Jacobsen⁵ a jenž byl od té doby mnohokrát rozdílně interpretován, je Etana uveden jako dvanáctý vládce první dynastie z města Kiš⁶ následujícím záznamem:

E-ta/da-na sipa lu₂ an-še₃ ba-e₁₁-de₃ lu₂ kur-kur mu-un-gi-na lugal-am₃
Pastýř Etana, který vystoupil k nebi, který konsolidoval země, stal se králem.

Z jedenácti jmen Etanových předchůdců jsou jenom čtyři spolehlivě sumerská, a jasně tedy převažují jména semitská. Většina z nich se vztahuje k živočišné říši, např. Nebeský kozorožec, Pes, Jehně, Škorpion, Gazela, Orel. Některá z nich označovala později souhvězdí, což dokazuje prastarý semitský zájem o astrologii a identifikaci pozemských vládců s astrálními deifikovanými tělesy. První vládce v Kiši se jmenoval „Brázdě“ (snad podle zemědělského náčiní, tvořícího přechod mezi kopaničářstvím a orebnou technikou)⁷ a druhý „Všehovlad“ (s ohledem na predestinaci k novému typu světské moci). Jména zvířat, bližší nomádskému než zemědělskému prostředí, zřejmě reflektují dobu, v níž ještě nepřevládal usedlý způsob života (sedentarizace). Etana měl podle *Sumerského sezna-*

3 Viz Wilfred George Lambert, „A Catalogue of Texts and Authors“, *Journal of Cuneiform Studies* 16, 1962, 66. Série Etana „z úst“ (tj. podle) Lú-Nanny zde následuje po sérii Gilgameš „z úst“ uruckého věštce (lú-maš-maš) Sín-leqge-uninniho a předchází dosud neúplné sérii „O lišce“ (sbírce bajek?), sestavené Ibni-Mardukem, symem Lú-dumu-Anny, označeného za učence (lú-um-me-a).

4 Gebhard J. Selz, „Die Etana-Erzählung: Ursprung und Tradition eines der ältesten epischen Texte in einer semitischen Sprache“, *Acta Sumerologica Japonica* 20, 1998, 135-180.

5 Thorkild Jacobsen, „The Sumerian King List“, *Assyriological Studies* 11, 1939.

6 Nové pohledy na Sumerský královský seznam přináší Claus Wilcke, „Die sumerische Königsliste und erzählte Vergangenheit“, in: Jürgen von Ungern-Sternberg – Hansjörg Reinau (eds.), *Vergangenheit in mündlicher Überlieferung*, (Colloquium Raucicum 1), Stuttgart: Teubner 1988, 113-140.

7 Jde o nástroj, který odpovídá v německé ergologické terminologii výrazu *Ziehspaten*. Tento nástroj byl obsluhován mužem, který táhl na provazech list rýče, a předchůdcem „oráče“, jenž vedl primitivní rádlo, upevněné na násadě. K tomu viz Blahoslav Hruška, „Die Bodenbearbeitung und Feldbestellung im altsumerischen Lagaš“, *Archiv orientální* 52, 1984, 150-157; týž, „Der Umbruchpflug in den archaischen und altsumerischen Texten“, *Archiv orientální* 52, 1985, 45-65.

mu králů vládnout 1500 let a jeho syn Balích (stejně se jmenuje jedna z významných řek v Iráku!) 410 let.

Motiv pastýře (případně i rolníka), který se stane králem (vladykou, knížetem), je jedním z typických obrazů mytického myšlení v pohádkách a legendách. Nemá tedy smyslu přemítat o jeho původu. Chov dobytka a zemědělství patřily v mytologii mezi civilizační dary a nejstarší povolání, která dali bozi lidem. Výraz „pastýř“ se vyskytuje v titulaturách vládců i oslavných písních napříč časem a kontinenty dodnes.⁸ V Sumeru byl velmi oblíben za 3. dynastie urské. Tak jako pastýř vede a řídí své stádo, řídil Etana „země“ (kur-kur mu-un-gi-na).

Jak jsme již uvedli, není žádná ze tří časových verzí dochována úplně, takže je obtížné určit dějovou posloupnost jednotlivých výpovědí. Musíme totiž v každém případě kombinovat starobabylónské, novobabylónské a novoasyrské fragmenty do jakéhosi „ideálního textu“ (*textus receptus*), což je samozřejmě z hlediska textové kritiky na pováženou. Protože nám však jde o nové výklady *Eposu o Etanovi* jako celku, dopoušíme se této nepřesnosti záměrně.

Závažné epizody *Eposu o Etanovi*

(1) Na počátku existovalo království pouze v nebi. Bozi zakládají na zemi první město Kiš, hledají pro ně vládce a naleznou Etanu. Etanova žena trpí vážnou nemocí (*la'abu*) a nemůže otěhotnět. Ve snu spatří „rostlinu porodu“ (*šammu ša alādi*), která by ji mohla vyléčit.

(2) Orel a had uzavírají přísahou přátelství a oba se usazují ve větvích (orel) a kořenech (had) stromu, eufratského topolu.⁹ Oba mají mláďata a loví v okolí, každý ve svém revíru. Orel se najednou bezdůvodně rozhodne, že sežere hadovi mláďata a jedno z hádat (jmenovalo se Atra-

8 Nejčastěji jako *pastor bonus*, viz Gebhard J. Selz, „Guter Hirte, Weiser König“, *Altorientalische Forschungen* 28, 2001, 8-39. Nářadí a pomůcky pastýřů patřily mezi insignie vlivu, moci a síly (pastýřská hůl, provaz, bič). Srov. též novozákonní podobnosti v dobrém pastýři (*J* 10,1-16; 21,15-17; *L* 15,3-7).

9 „Eufratský topol“ byl s největší pravděpodobností jinou vysokou dřevinou než dnešní topoly na březích vodních toků v jižním Iráku. Motiv solitérního stromu na břehu Eufratu, „obsazeného“ orem v koruně a hadem v kořenech, se objevuje i v sumerské básni *Bilgames, Enkidu a podsvětí*. K tomu viz Lubor Matouš, *Epos o Gilgamešovi*, Praha: Mladá Fronta 1971, 91-97 (Gilgameš a dub); týž, *Epos o Gilgamešovi*, Praha: Československý spisovatel 1976, 98-103. – Nový překlad sumerských básní o Gilgamešovi a rozsáhlého akkadského eposu na dvanácti tabulkách připravili Blahoslav Hruška a Jiří Prosecký (Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2002, v tisku). – Další paralely motivu orla, hada a stromu z kurdského, fránského a arabského pohádkosloví uvádí Jussi Aro, „Anzu and Simurgh“, *Alter Orient und Altes Testament* 25, 1991, 25-28.

chasis)¹⁰ to orlovi rozmlouvá. Orel však hadovi nakonec vybírá hnízdo a plačící had hledá pomoc a „spravedlnost“ u boha slunce Šamaše.

(3) Šamaš radí hadovi, aby se ukryl v mršině býka, a až se orel přiletí nažrat, aby ho had (ovinu?) a uvrhl do jámy. Tak se také stalo.

(4) Orel chycený do pasti prosí Šamaše o pomoc. Šamaš mu sám však pomoci nemůže, protože orel porušil zlovolným útokem na hadí mláďata božský řád a spáchal zločin. Slibuje však, že pošle někoho, kdo by mohl chyceného orla zachránit.

(5) Etana se denně modlí k Šamašovi a prosí ho o rostlinu porodu pro svou ženu. Bůh slunce mu ve snu vyjeví obraz orla chyceného v pasti. Etana orla z jámy vytáhne, vypráví mu o svých snech a prosí ho o pomoc. Orel (?) Etanovi vysvětlí sny jako cestu do nebes, při níž projdou sedmero branami velkých božstev (Anu, Enlil, Ea, Sín, Šamaš, Adad a Ištar), aby nakonec stanuli oba před krásnou ženou (Ištarou?).

(6) Následuje známý popis Etanova letu do nebes na zádech orla, při němž Etana v odpovědích na otázky popisuje změnu zemské krajiny z ptáčích perspektivy. Etana však v nebesích (?) velkého boha Ana dostane strach a orel se s ním vrátí zpět na zem.

Konec vyprávění se v žádné z verzí nedochoval, ale badatelé všeobecně předpokládají, že orel Etanovi pomohl, protože podle *Sumerského seznamu králů* měl nakonec syna Balícha, jenž po něm nastoupil v Kiši na trůn. Porušený text eposu vyvolává svou nesourodostí výše uvedených epizod řadu otázek. V první epizodě, doložené jenom ve starobabylónské verzi se setkáváme se zřejmým úmyslem zdůraznit prioritu Kiše nad jižními městy, která byla nejenom v sumerské mytologii, ale i fakticky (na základě archeologických poznatků) starší (Uruk, Eridu). Takový záměr, vyjádřený v ústně tradovaných legendách, mohl vzniknout mezi semitskými obyvateli již v prvních dvou fázích raně dynastického období, zcela určitě před polovinou 3. tisíciletí př. Kr. Z historických nápisů vládců starosumerského Lagaše totiž víme, že kišský král (lugal-Kiš^{ki}) Mesalim zasahoval do sporů mezi jižněji ležícími sumerskými městy (Lagaš, Umma) jako „usmiřovatel“.¹¹ Ve staroakkadské době od poloviny 24. stol.

10 Zde je pozoruhodné, že jméno Atrachasis („Přemoudrý“) měl i lidský hrdina akkadského stvořitelského eposu, který byl stejně jako sumerský Ziusudra a babylónský Utnapištim božím vyvolencem, jenž přežil potopu světa. Atrachasis i další uvedení hrdinové jsou všeobecně považováni za archetypy biblického Noacha (Noema) z knihy *Genesis* 6-8. Potopa světa je popsána v jedenácté tabulce akkadského *Eposu o Gilgamešovi*. K sumerským textům o potopě viz Blahoslav Hruška, „Sumerské zlomky o potopě světa“, *Nový orient* 56, 2001, 7-15. K překladu Atrachasis viz Jiří Prosecký, „Atrachasis: O stvoření člověka a potopě světa“, in: *Mýry staré Mezopotámie: Sumerská, akkadská a chetitská literatura na klinopisných tabulkách*, Praha: Odeon 1977, 151-175, 341-342.

11 Gerd Steiner, „Der Grenzvertrag zwischen Lagaš und Umma“, *Acta Sumerologica*

př. Kr. přispíval prestižní titul „král Kiše“ (lugal-Kiš) k legitimaci moci akkadských králů, z nichž se první z nich (Sargon Akkadský) dostal na trůn jako člen dvorské družiny v postavení vrchního nosiče nápojů (ochutnávače?).

Epos o Etanovi měl tedy oslabit rozšířená vyprávění o uruckém vládcí Bilgamesovi (Gilgamešovi) a připomenout, že bozi hned od počátku světili království (nam-lugal) i Semitům. Proto nás nepřekvapuje, že právě motiv „Etana a orel“ patřil na staroakkadských válečkovitých pečetičkách k často frekventovaným.¹² G. J. Selz podle našeho mínění dokazuje dostatečně jasně, že známé obrazy „babylónského Ikara“ nemusely s *Eposem o Etanovi* bezprostředně souviset, protože obsahují především chtonické přírodní scény z prostředí soubojů divokých zvířat, dobytčářství a zemědělství.

V pěti samostatných sumerských epických básních o Bilgamesovi se město Kiš vyskytuje pouze ve skladbě *Bilgames a Akka*,¹³ kde shromáždění starších a následně i shromáždění bojovníků řeší otázku zásobování Uruku vodou, které bylo zřejmě nepříznivě ovlivňováno severnějším Kišem. Mladí muži Uruku se rozhodnou pro vojenský střet, při němž „Akka, Enmebaragesiho syn“ Uruk obklíčí. Po bezúspěšném vyjednávání parlamentáři je Akka před hradbami města zajat a přiveden před Bilgame, který mu překvapivě vzdává úctu jako svému někdejšímu veliteli

Japanica 8, 1986, 219-300. Titul lugal-Kiš^{ki} používal před Mesalimem již (En)mebaragesi. Výraz lugal-Kiš (bez postdeterminativu KI) nalézáme v titulatuře staroakkadských vládců (Sargon, Rímuš, Maništuš) a později v Babylónii i Asýrii ve významu „král všeho“, tj. původně sumerské a později semitské části jižní Mezopotámie. K tomu viz blíže P. Michalowski, „History as Charter: Some Observations on the Sumerian King List“, *Journal of the American Oriental Society* 103, 1983, 237-348; srov. též, „Memory and Deed: The Historiography of the Political Expansion of the Akkad State“, in: Mario Liverani (ed.), *Akkad – The First World Empire: Structure, Ideology, Tradition*, (History of Ancient Near East: Studies 5), Padova: Sargon 1993, 87-90. – Sumerský výraz KIŠ nemá ovšem etymologicky vůbec nic společného s akkadským slovem *kiššatu* „všechno, svět“ (sumersky šar₂, ki-šar₂-ra). – Spor Lagaše s Ummou je popsán v článku Blahoslava Hrušky, „Nejstarší hraniční smlouva v Sumeru“, *Nový Orient* 44, 1987, 46-48.

- 12 Podrobný rozbor staroakkadských pečetiček s orlem a Etanou přináší G. J. Selz, „Die Etana-Erzählung...“, 149-152 s další literaturou. Připomínáme, že tato pečetička jsou nejméně o čtyři staletí starší, než první verze textu našeho eposu, které pocházejí až ze starobabylónské doby. Celkem 21 pečetiček s „Etanou“ publikoval Rainer Michael Boehmer, *Die Entwicklung der Glyptik während der Akkad-Zeit*, (Untersuchungen zur Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie 4), Berlin: de Gruyter 1965, 122-123, 190-191 s příslušnými odkazy na obrazový materiál.
- 13 Kritické vydání připravila Dina Katz, *Gilgamesh and Akka*, (Library of Oriental Texts 1), Groningen: Styx 1993. Srov. též Blahoslav Hruška, „Gilgameš a Akka: Milost za staré zásluhy“, *Nový Orient* 55, 2000, 326-332. – Připomínáme, že žádný z motivů této básně nebyl převzat do akkadského *Eposu o Gilgamešovi*, který je celý literárním dílem sestaveným spíše v „urucké tradici“.

a otcovskému zachránci. Akka na druhé straně oceňuje, jak Bilgames přeměnil Uruk v honosné sídlo, založené samotným bohem Anem. Bilgames nakonec zajatého Akku propouští zpět do Kiše a uděluje mu milost za nejménované staré zásluhy.

Domníváme se, že s největší pravděpodobností v době 3. dynastie urské (21. stol. př. Kr.) došlo v čase tzv. sumerské renesance k znovuoživení urucké tradice legend o dávných kráľích a k pokusu o její přiblížení k akkadské „kišské“ tradici. *Epos o Etanovi* je podle našeho mínění dokladem snahy o odstranění rozdílností cestou převzetí některých základních motivů, k nimž nepochybně patřila Gilgamešova „rostlina života“ stejně jako Etanova „rostlina porodu.“ Sumerský Bilgames si chtěl svými hrdinskými činy „učinit jméno“ (mu-gar), akkadský Gilgameš byl po skonu svého přítele Enkidua konfrontován s faktem neodvratitelné smrti a hledal marně věčný život, který božstva lidem odeprěla již při stvořitelském aktu.

Gilgamešova rostlina života je onou (mimochoodem dodnes prodávanou) bájnou „růží z Jericha“, schopnou sebeomlazování. Adam Falkenstein a po něm i Wolfgang Röllig¹⁴ interpretují téměř nepřeložitelné sumerské vlastní jméno Bil_{3,4}(NE.GIŠ, GIŠ.NE)-ga-mes výrokem „ten starý (zůstane věčně) mladým“. Rostlina života (u₂-nam-ti-la) se však vyskytuje i v sumerských vlastních jménech z doby 3. dynastie urské, např. ve spojení „Šulgi je rostlinou života“. A právě vzdělaný Šulgi byl urským panovníkem, který okázale odvozoval svůj původ od Bilgamese. V oslavných Šulgiho písních se připomíná, že tento král pil jako novorozeně mléko bohyně Ninsun, Bilgamesovy matky.

V sumerských seznamech obětí pro rituální obřady se objevují i výpovědi o Šulgiho cestě do nebes (u₄ dŠul-gi an-na ba-e₁₁-da-a), případně o „králově cestě do nebes“ (lugal an-še₃ ba-a-da).¹⁵ Přitom se nejednalo o cyklické oběti v rámci běžného kultovního kalendáře, ale o jednorázové obřady, spojované se vzpomínkou na smrt krále. Jak se připomíná v závěru sumerské básně *Bilgamesova smrt*,¹⁶ byly obětní pokrmy a úlitby urč-

14 Wolfgang Röllig, heslo „Gilgamesch“ in: Rolf Wilhelm Brednich et al. (eds.), *Enzyklopädie des Märchens: Handwörterbuch zur historischen und vergleichenden Erzählforschung* V, Berlin: de Gruyter 1987, 1244, 1251.

15 Claus Wilcke, „König Šulgis Himmelfahrt“, *Münchener Beiträge zur Völkerkunde* 1, 1988, 245-255. Další doklady viz Mamoru Yoshikawa, „An-še₃-a (e₃/e₁₁)“, *Acta Sumerologica Japonica* 11, 1989, 353; Piotr Steinkeller, „Early Semitic Literature and the Third Millenium Seals with Mythological Motifs“, *Quaderni di Semitistica* 18, 1988, 243-275. – Dále se nabízí i srovnání s pseudopigrafickými výpověďmi o Henochově cestě do nebes, které by mohly navazovat na mezopotamské archetypy. K tomu viz Rykle Borger, „Die Beschörungsserie *bīr mesēri* und die Himmelfahrt Henochs“, *Journal of Near Eastern Studies* 33, 1975, 183-196.

16 „Lidé všichni, co mají jméno, / jimž odpradáva staví se pohřební jejich sochy, / jež v chrámových výklencích bohů se tyčí: / Jak správně je nazvat, zapomenuto nebude

ny kultovním sochám zemřelých. Zde se tedy nejednalo o cestu do nebes za „rostlinou porodu“, ale spíše o rituální obřady spojené se sumerskou a akkadskou představou o ptáčích jako emanaci duchů zemřelých (gidim, akkadsky *etemmu*). Není bez zajímavosti, že se vidina zemřelých „oblečených jako ptáci“ (opeřených?) a s „křídly místo šatu“ objevuje i v Enkiduově snu o podsvětí v akkadském *Eposu o Gilgamešovi*.¹⁷

Ptáci tedy ve vertikální kosmologické ose vedoucí z nebes až do podsvětí mohli v mytickém myšlení Sumerů a Babyloňanů překonat hranici mezi všemi kosmologickými sférami, kterou Gebhard J. Selz nazval příhodně „Velkým přechodem“.¹⁸ Proměna v ptáka umožňovala dokonce i bohům záchranu před živořením v podsvětí. V sumerské básni *Sestup Inanny do podsvětí* se Dumuzi nakonec nedostal jako „náhrada“ do temného světa zemřelých, jak si to přála Inanna, protože ulétl v podobě sokola a ukryl se v zemi jako had.¹⁹

Na rozdíl od Gilgameše, který byl „ze dvou třetin bůh a z jedné třetiny člověk“, není o božském původu kišského krále Etany nic známo. Lidem nepřislušelo přibližovat se až k nebeskému božímu království. Za pokus postavit si věž, jejíž vrchol bude v nebi, následoval podle svědectví Starého zákona (*Gn* 11,1-9) Boží trest. Verše o marnosti lidských snah dostat se na místo, kde vládl bůh slunce Šamaš, nalezneme opět ve staroba-bylónské verzi *Eposu o Gilgamešovi*:²⁰

Kdo, můj příteli, může vystoupit až k nebi?
To jenom bozi s Šamašem žijí věčně
a dny lidí všech jsou sečteny.
Všechno co (lidé) činí, jenom vítr jest...

Verše o větru, který pokryje pískem paláce, chrámy i lidské příbytky, nalezneme ve všech sumerských náčcích nad zkázou měst. Vítr (IM, tu₁₅,

nikdy!“ – K edici textu viz Antoine Cavigneaux – Farouk N. H. Al-Rawi, *Gilgameš et la Mort*, (Cuneiform Monographs 19), Groningen: Styx 2000.

- 17 *Gilgameš*, tab. VII, sl. 4:34-39. Enkidu sám vstupuje do podsvětí proměněn v ptáka.
18 Gebhard J. Selz, „Den Fährmann bezahlen!“, *Altorientalische Forschungen* 22, 1995, 197-209; též, „Das sogenannte ‚geflügelte Tempel‘ und die ‚Himmelfahrt der Herrscher‘“, in: Simonetta Graziani et al. (eds.), *Studi sul Vicino Oriente Antico dedicati alla memoria di Luigi Cagni*, (Istituto Universitario Orientale, Series Minor, Dipartimento di Studi Asiatici 61), Napoli: Istituto Universitario Orientale 2000, 961-983.
19 William R. Sladek, *Inanna's Descent to the Netherworld*, Baltimore: John Hopkins University 1974, 420-425. K českému překladu viz Jiří Prosecký „Sestup Išтары do podsvětí“, in: *Mýty staré Mezopotámie: Sumerská, akkadská a chetitská literatura na klínopisných tabulkách*, Praha: Odeon 1977, 67-81, 331-332. Také tento překlad by bylo kvůli novým textům zapotřebí aktualizovat.
20 *Gilgameš*, tab. Y (ze sbírek Yaleovy univerzity), sl. 4:140-143.

akkadsky *šaru*) byl tedy již na počátku 2. tis. př. Kr. symbolem pomíjivosti a zapomnění a zůstal jím dodnes²¹.

Motiv bezdůvodně zrazeného přátelství mezi hadem a orlem analyzoval Helmut Freydank²² jako zvířecí bajku, vyjadřující napjaté vztahy mezi nomádskými kmeny v době před vznikem prvních semitských městských států (Kiš v „Sumeru“ a Ebla v dnešní Sýrii). Přírodní náboženství semitských kmenů vyjadřovaly zvířecí totemy, které samozřejmě mohly navzájem sblížovat jenom přechodné šamanistické rituály. Náhrada jednoho totému druhým byla možná jenom trvalým zrušením jednoho z nich. Proto se zřejmě v *Eposu o Etanovi* dále nerozvíjejí osudy hada, kterému bůh Šamaš dal část své síly, aby mohl silnějšího orla uvrhnout do jámy. Poslední Šamašovou pomocí hadovi byla rada zabít býka (ale jak – ušknutím?) a počkat si v jeho těle na orla.

Jak ukázali Piotr Steinkeller a Manfred Krebernik,²³ je spojení slunečního Šamaše s býkem doloženo již v nejstarších sumerských literárních textech z Eblu, v nichž se Šamaš objevuje jako vousatý býk s lidskou hlavou. V našem eposu mohl být zabítý býk v sympatetické magii hypostazí a jakousi studnicí neuvěřitelné síly,²⁴ která umožnila hadovi přemoci orla. Tuto domněnku však nelze nijak dokázat.

Postava Šamaše je v *Eposu o Etanovi* rozporuplná. Bůh slunce, který každodenně pronikal svou září (aurou) do všech kosmologických sfér včetně podsvětí, a tedy všechno viděl, byl pochopitelně hlavním božstvem spravedlnosti. Důvody, proč se nakonec rozhodl, aby Etana pomohl chycenému orlovi vylézt z jámy, se v žádné z doložených verzí neuvádějí. Mezi badateli převládá názor, že orel dostal od Šamaše zcela výjimečnou možnost odčinit svůj zločin tím, že vynese Etanu za „rostlinou porodu“ do

- 21 Srov. anglické rčení *Gone with the Wind*, použité jako titul slavné knihy M. Mitchellové *Jih proti Severu* o americké občanské válce; v německém překladu *Vom Winde verweht*.
- 22 Helmut Freydank, „Die Tierfabel im Etana-Epos: Ein Deutungsversuch“, in: *Mitteilungen des Instituts für Orientalforschung* 17, 1971, 9-13.
- 23 P. Steinkeller, „Early Semitic Literature...“, 252-256. K textu viz Manfred Krebernik, „Mesopotamian Myths at Ebla“, *Quaderni di Semitistica* 18, 1988, 83-85. – Stejný obraz nalezneme i u Homéra, kde Odysseus na ostrově Thérinakia spatří nesmrtelné Héliovy býky.
- 24 Sumerská báseň o Bilgamesově boji s nebeským býkem (*Bilgames a nebeský býk*) končí vítězným gestem, v němž hrdina mrští odříznutou kýtou býka proti Inanně, stojící na uruckých hradbách. Kýta (část těla nebeského býka) se stává z vůle božstev tak těžkou stělou, že rozbojí urucké hradby, na něž byl později akkadský Gilgameš velmi pyšný. Na tuto podivnou scénu upozorňujeme, protože svědčí o imanenci váhy a síly právě v postavě mytického býka a býčích proměn božstev a démonů. K textu básně viz Antoine Cavigneaux – Farouk N. H. Al-Rawi, „Gilgameš et Taureau de Ciel: Textes de Tell Haddad IV“, *Revue d'assyriologie et d'archéologie orientale* 87, 1993, 97-129.

nebes. Obě hlavní postavy druhé části našeho eposu si vlastně pomáhají navzájem.

Orel v našem eposu sice není mytickým orlem, jako Anzu(d),²⁵ který ukradl bohu Enlilovi tabulky osudu, ale jistě také není obyčejným létavcem v živočišné říši. Při letu k nebesům klade otázky a rozmlouvá s Etanou lidskou řečí. V mytickém myšlení tedy patřil mezi „oduševnělé bytosti“, stejně jako bohové, démoni a lidé. V akkadském mýtu *O Anzuovi* je orel strážcem chrámové brány v Nippuru, který zradil a okradl svého pána a porušil vážně božský řád. V sumerských epických básních o legendárním vládcí Lugalbandovi (Bilgamesově otci)²⁶ se setkáváme ještě s jiným Anzu(d)em, s mytickým ptákem, který odčiní své dřívější přestupky tím, že vyvede zbloudilé oddíly Lugalbandových bojovníků z černého lesa v cizině (kur).

Osudy orla v *Eposu o Etanovi*, a zvláště možnost odčinit hříchy, se spíše podobají mytickému obrazu sumerského než akkadského Anzuu. I tato skutečnost by mohla podporovat náš názor o snaze právě v tomto literárním příběhu vzájemně sblížit původní rozdílné sumerské a akkadské texty o legendárních vládciích. Tato snaha byla zřejmě úspěšná, neboť dva z nich – urucký Bilgames a kišský Etana – zastávají po smrti v podsvětí mezi božskou skupinou Anunnaků významné funkce. V oslavné písni na Utua (sumerského boha slunce),²⁷ uložené v klínopisné sbírce Yaleovy univerzity v New Havenu (text YBC 1875, verše 77-79), se dočteme:

^dBil₃-ga-mes ensi₂-kur-kur-ra-ke₄ ^mE-ta-na nu-banda₃-kur-ra-ke₄

^gig-kur-ra-zu gal₂-lu₂

Bilgamesi, kníže podsvětí! Etano, vrchní správce podsvětí!

Otevři své podsvětí dveře!

- 25 K mýtu o Anzu(d)ovi viz Blahoslav Hruška, *Der Mythenadler Anzu in Literatur und Vorstellung des alten Mesopotamien*, (Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Ókori Történeti Tanszékeinek kiadványai 13, Assyriologia II), Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Ókori Történeti Tanszékei 1975; týž, „Sumerské a babylónské tabulky osudu“, in: Jiří Hoblík (ed.), *Pouštěj svůj chléb po vodě: Sborník pro Milana Babalabána*, Brno: CDK 1999, 94-102. K poslednímu zpracování „Anzu(d)a“ viz Amar Annus, *The Standard Babylonian Epic of Anzu: Introduction, Cuneiform Text, Transliteration, Score, Glossary, Indices and Sign List*, (State Archives of Assyrian Cuneiform Texts 3), Helsinki: Neo-Assyrian Text Corpus Project 2001.
- 26 Claus Wilcke, *Das Lugalbandaeos*, Wiesbaden: Harrassowitz 1969; týž, heslo „Lugalbanda“, in: Dietz Otto Edzard (ed.), *Reallexikon der Assyriologie und der Vorderasiatischen Archäologie* VII, Berlin: de Gruyter 1987-1990, 117-132. – Ambivalentní, dobré i zlé činy orlů v mytických textech rozebírá Jeremy Black, „The Imagery of Birds in Sumerian poetry“, in: Marianne E. Vogelzang et al. (eds.), *Mesopotamian Poetic Language*, (Cuneiform Monographs 6), Groningen: Styx 1996, 38-40.
- 27 Mark E. Cohen, „Another Utu Hymn“, *Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie* 67, 1997, 1-19. V básni *Bilgamesova smrt* (viz pozn. 16) sedí zemřelý urucký král mezi Anunnaky a je podsvětním soudcem, jenž bdí nad osudy nebož-

Mezi nové, ovšem velmi spekulativní výklady *Eposu o Etanovi* patří i hypotéza P. Steinkellera²⁸ o existenci jakéhosi „původního Etany“, vyprávění tradovaného pouze orálně a později nezaznamenaného. Etana, který je v *Eposu o Gilgamešovi* nazýván „králem stád zvířat“ (*šar būli*), byl prý původně pastýřem a světskou podobou božského pastýře Šakana (akkadského Sumukana). Když jednou hnal své stádo do ohrady, zaútočil na ovce orel, s nímž Etana zápasil. Orel, jehož Etana držel za šiji, se najednou vznesl i s Etanou k nebi a později se s ním vrátil zpět na zem. Steinkeller tak vysvětluje pastýřské scény, doprovázející na staroakkadských pečetičních obraz orla letícího s Etanou. Jeho hypotéza také vychází z nesourodosti epizod akkadského *Eposu o Etanovi*, na niž jsme již výše upozornili.

Nakonec bychom se chtěli zmínit ještě o názoru německého archeologa Reinharda Bernbecka, který ve své „ikonografické analýze“ pečetiček tvrdí: Smyslem glyptických obrazů vyprávění o Etanovi byla snaha semitských nomádských kmenů povýšit Etanu, vynést ho z pastýřského prostředí, dosadit na trůn a jeho návratem z nebes znovu na zem legitimovat nového vládce Kiše. Tak by bylo možné vysvětlit i známý záznam v *Sumerském seznamu králů*²⁹ o obnově království po potopě:

egir a-ma-ru ba-ur₃-ra-ta nam-lugal an-ta e₁₁-de₃-a-ba Kiš^{ki} nam-lugal-la
 Když potopa (všechno) smetla (a) když království sestoupilo z nebe, bylo království
 (v) Kiši.

V tom případě by ovšem byl Etanův návrat z nebes mnohem důležitější než jeho vzlet na orlu a motiv hledání zázračné „rostliny porodu“ a pomocí nemocné ženě by ztratil význam. Zůstal by nám jenom obraz babylónského Ikara, který byl ovšem na rozdíl od svého řeckého následovníka úspěšnější, neboť se stal králem.

tiků. V akkadském *Eposu o Gilgamešovi* (tab. IV, sl. 4:45) sedí Etana v „Domě prachu“ mezi knížaty podsvětí, obětníky, očišťovači, vzyvači a pomazávači.

28 P. Steinkeller, „Early Semitic Literature...“, 254-255.

29 *Ibid.*, 254-255 s další literaturou, kde jsou i odkazy na práce R. Bernbecka.